

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.32

Анастасія Баран

Національний університет “Львівська політехніка”,
Іститут права, психології та інноваційної освіти,
асистент кафедри кримінального права і процесу,
кандидат юридичних наук,
ORCID: 0000-0001-9334-2760

Ольга Сидій

Національний університет “Львівська політехніка”,
Іститут права, психології та інноваційної освіти,
студентка бакалаврату

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНИХ КОДЕКСАХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

<http://doi.org/10.23939/law2021.32.102>

© Баран А., Сидій О., 2021

У статті подано комплексний порівняльно-правовий аналіз злочинів проти національної безпеки згідно з кримінальними кодексами України та Польщі. Авторами проаналізовано спільні підходи законодавця обох країн до криміналізації суспільно небезпечних діянь у відповідній сфері, відмінності у цих підходах. Автори на основі аналізу чинного кримінального кодексу Республіки Польща пропонують низку нових норм для особливої частини українського кримінального закону. Зокрема, автор пропонує доповнити ст. 114 “Шпиґунство” Кримінального кодексу України кваліфікованими складами злочину за прикладом ч. 2 та ч. 3 ст. 130 кримінального кодексу Республіки Польща. Автори вбачають доцільним окремо криміналізувати посягання на життя та інші злочинні діяння проти Президента України за прикладом відповідних норм в особливій частині кримінального кодексу Республіки Польща. Пропозиції авторів мають особливу актуальність в умовах російської гібридної агресії та наявності потреби реального вдосконалення кримінально-правової охорони демократичного конституційного ладу та суверенітету України.

Захист демократичного конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету є пріоритетними завданнями для будь-якої сучасної держави. Одним із елементів виконання відповідного завдання є наявність спеціальних норм особливої частини кримінального закону, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення діянь, спрямованих проти національної безпеки держави. У цьому контексті цікавим є порівняння відповідних норм особливих частин кримінальних кодексів України та Польщі. Таке порівняння має праксеологічне значення з наступних причин: 1) подібність національних правових систем обох країн; 2) наявність досить схожих загроз для національної безпеки обох країн.

Ключові слова: Україна, Польща, злочин, національна безпека, шпиґунство.

Постановка проблеми. Захист демократичного конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету є пріоритетними завданнями для будь-якої сучасної держави. Одним із елементів

виконання відповідного завдання є наявність спеціальних норм особливої частини кримінального закону, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення діянь, спрямованих проти національної безпеки держави. У цьому контексті цікавим є порівняння відповідних норм особливих частин кримінальних кодексів України та Польщі. Таке порівняння має праксеологічне значення з наступних причин: 1) подібність національних правових систем обох країн; 2) наявність досить схожих загроз для національної безпеки обох країн.

Таке дослідження є особливо актуальне в умовах російської гібридної агресії й наявності потреби реального вдосконалення кримінально-правової охорони демократичного конституційного ладу та суверенітету України.

Аналіз дослідження проблеми. Питання кримінального права Польщі досліджували: П. П. Андрушко, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та ін. Однак, наявні праці з порівняльного кримінального права фактично фрагментарно торкаються питання злочинів у сфері національної безпеки.

Мета статті є проведення компаративістського правового аналізу системи злочинів проти національної безпеки в спеціальних розділах кримінальних кодексів України та Польщі з метою вдосконалення кримінально-правової охорони конституційного ладу та національного суверенітету України в умовах російської гібридної агресії. Потреба в комплексному порівняльно-правовому дослідженні має місце через відверто “механічне” дослідження кримінального законодавства Польщі в частині злочинів проти Республіки Польща й використання польського досвіду для модернізації українського кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що 8 липня 2018 року в Україні набув чинності Закон України “Про національну безпеку України” [1]. Цей закон визначає основи та принципи національної безпеки оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству й кожному громадянину захист від загроз. Злочини проти безпеки держави протягом усього періоду існування української державності становлять найсерйознішу загрозу для конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності й обороноздатності України.

Учені по-різному розкривають поняття злочинів проти основ національної безпеки. На думку О. Ф. Бантишева та О. В. Шамари, злочин проти основ національної безпеки – це суспільно небезпечне діяння, яке характеризується дією або бездіяльністю, здійснене з прямим умислом осудною фізичною особою, що досягла віку кримінальної відповідальності і посягає на державний та суспільний лад України, на її суверенітет, політичну систему, недоторканість, територіальну цілісність, обороноздатність, інформаційну та економічну безпеку, а також на національну безпеку в сферах екології та воєнного озброєння [2, с. 35].

В. К. Матвійчук визначає, що злочинами проти основ національної безпеки є, визначені Кримінальним кодексом України, а також вчинені із прямим умислом і спеціальною метою, суспільно небезпечні діяння, які посягають на відносини, що виникають у сфері охорони основ національної безпеки України від внутрішніх і зовнішніх загроз [3, с. 86].

Кримінальний Кодекс України містить спеціальний розділ I особливої частини – злочини проти національної безпеки України [4]. Кримінальний кодекс Польщі також містить спеціальний розділ особливої частини XVII [5].

Кримінальний кодекс України у відповідному розділі передбачає наступну систему злочинів проти національної безпеки: 1) дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади ст. 109; 2) посягання на територіальну цілісність і недоторканність України ст. 110; 3) фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України ст. 110-2; 4) державна зрада ст. 111; 5) посягання на життя державного чи громадського діяча ст. 112; 6) Диверсія ст. 113; 7) Шпигунство ст. 114; 8) перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань ст. 114-1 [4].

Спеціальний розділ особливої частини Кримінального кодексу Польщі передбачає наступні злочини проти Польщі: 1) ст. 127, якою встановлюється кримінальна відповідальність за повалення конституційного ладу; 2) ст. 128, якою встановлюється кримінальна відповідальність за усунення від виконання конституційної функції; 3) ст. 129, якою встановлюється кримінальна відповідальність за вчинення дипломатичним працівником діянь проти Польщі; 4) ст. 130, якою встановлюється кримінальна відповідальність за шпигунство; 5) ст. 132 надання розвідувальної інформації проти Республіки Польща іноземним розвідкам; 6) ст. 133 якою встановлюється кримінальна відповідальність за образу польської нації або Республіки Польща; 7) ст. 134. Яка встановлює кримінальну відповідальність за замах на життя президента Польщі; 8) ст. 135 якою встановлюється кримінальна відповідальність за напад на Президента Польщі та за погрозу Президенту Польщі; 9) ст. 136 яка встановлює кримінальну відповідальність за напад на главу іноземної держави або дипломатичного представника на території Польщі [5].

Наведений перелік злочинів, передбачених спеціальними розділами особливої частини кримінальними кодексами обох країн, не є тотожним. Це дозволяє використати аналіз, передбачених кримінальним кодексом Польщі злочинів проти національної безпеки, для вдосконалення Кримінального кодексу України.

Аналіз вище поданого переліку злочинів спеціальних розділів Кримінальних кодексів України та Республіки Польщі дозволяє зробити висновок, що вони мають спільний родовий об'єкт – національну безпеку. Однак, у випадку зі спеціальним розділом Кримінального кодексу Республіки Польща доцільно вести мову про демократичний конституційний лад як рівноцінного національній безпеці родового об'єкта злочинів проти Республіки Польщі.

Об'єктивна сторона злочинів проти національної безпеки за Кримінальним кодексом України та Кримінальним кодексом Республіки Польщі характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки та варіативністю решти складових.

Суб'єкт злочинів у сфері національної безпеки і за Кримінальним кодексом України, і за Кримінальним кодексом Республіки Польщі може бути загальним або спеціальним.

Суб'єктивна сторона злочинів проти національної безпеки за Кримінальним кодексом України та Кримінальним кодексом Республіки Польщі мають форму вини у вигляді прямого умислу. Питання щодо можливості непрямого умислу як форми вини в окремих зі злочинів проти національної безпеки, передбачених спеціальними розділами Кримінального кодексу України та Кримінального кодексу Польщі, носить з праксеологічної точки зору дуже дискусійний характер.

Мотив злочинів проти національної безпеки за Кримінальним кодексом України та Кримінальним кодексом Республіки Польщі виступають загальною як факультативні ознаки складів злочинів. Однак, у низці випадків можуть мати корисливий характер.

Розглянемо злочини, передбачені спеціальними розділами Кримінальних кодексів України та Польщі.

Існує низка злочинів проти національної безпеки, які маю свій досить точний відповідник у Кримінальному кодексі Польщі.

Зокрема, ідеться про дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 109 Кримінального кодексу України. Цей склад злочину має свій відповідник у вигляді ст. 127 КК Польщі. Диспозиція ст. 109 передбачає кримінальну відповідальність за дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій. За це діяння Кримінальний кодекс встановлює санкцію – ст. 109 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна або без такої. Додатково ст. 109 Кримінального кодексу України містить два кваліфікованих склади злочину.

Так, згідно ч. 2 ст. 109 Кримінального кодексу України встановлюється кримінальна відповідальність за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких

дій. Законодавець встановлює наступну санкцію за вчинення цих дій – обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк із конфіскацією майна або без такої.

Згідно ч. 3 ст. 109 КК України встановлюється кримінальна відповідальність за дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації. Як бачимо, склад злочину передбачений ч. 3 ст. 109 Кримінального кодексу України містить низку кваліфікуючих ознак, наявність однієї з яких підвищує суспільну небезпеку діяння: 1) спеціальний суб'єкт, 2) повторність злочинного діяння; 3) вчинення організованою групою осіб. Законодавець передбачає наступну санкцію за вчинення відповідного складу злочину – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк із конфіскацією майна або без цього.

Ст. 127 Кримінального кодексу Польщі має таку основну диспозицію: “Кожен, хто з метою позбавлення незалежності, відокремлення частини території або силової зміни конституційного устрою Республіки Польща здійснює за погодженням з іншими особами діяльність, спрямовану безпосередньо на досягнення цієї мети”. Передбачена санкція – позбавлення волі на строк, не менше 10 років.

Крім того, згідно ч. 2 ст. 127 Кримінального кодексу Польщі передбачено відповідальність за замах на злочин передбачений ч. 1 ст. 227 Кримінального кодексу Польщі. За замах встановлена наступна відповідальність – позбавлення волі не менше, ніж на 3 роки. Як бачимо, Кримінальний кодекс України містить додаткові кваліфіковані склади злочину, а Кримінальний кодекс Польщі обмежується загальною диспозицією відповідного суспільно небезпечного діяння.

Шпигунство ст. 114 Кримінального кодексу України має свій відповідник у суспільно небезпечному діянні передбаченому ст. 130 Кримінального кодексу Польщі.

Ст. 114 Кримінального кодексу України має наступну диспозицію – “Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства”. За вчинення відповідних суспільно небезпечних дій законодавець передбачає наступну санкцію – позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна або без такої. Кримінальний кодекс України передбачає спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності передбаченої – звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України.

Ст. 130 Кримінального кодексу Польщі встановлює кримінальну відповідальність за участь у діяльності іноземної розвідки проти Республіки Польща. Такі дії згідно Кримінального кодексу Польщі караються позбавленням волі на строк від одного до 10 років.

Крім того, на відміну від Кримінального кодексу України ст. 130 Кримінальний кодекс Польщі містить два кваліфікованих склади злочину, передбачених ч. 2 та ч. 3.

Відповідно до ч. 2 ст. 130 Кримінального кодексу Польщі кожен, хто бере участь в іноземному інтерв'ю або діє від його імені, надає цьому інтерв'ю новини, розкриття яких може завдати шкоди Польській Республіці. Встановлено наступну санкцію за це діяння – позбавлення волі на термін не менше 3 років.

Відповідно до ч. 3 ст. 130 Кримінального кодексу Польщі встановлена кримінальна відповідальність за збір інформації на користь іноземній розвідці, повідомлення про готовність діяти для зовнішньої розвідки проти Республіки Польща. Встановлено санкції у вигляді позбавлення волі на строк від 6 місяців до 8 років.

Далі, на нашу думку, необхідно розглянути та проаналізувати склади злочинів, передбачені Кримінальним кодексом Польщі, які не мають аналогії в Кримінальному кодексі України.

Спеціальний розділ особливої частини кримінального закону Республіки Польща передбачає цілу низку складів злочинів сьогодні невідомих відповідному розділу особливої частини Кримінального кодексу України.

Так, Кримінальний кодекс України не містить прямого аналога для ст. 128 Кримінального кодексу Польщі, якою встановлюється кримінальна відповідальність за усунення від виконання конституційної функції. Аналогічною є ситуація з передбаченою ст. 123 Кримінального кодексу Польщі кримінальної відповідальності за надання розвідувальним органам Польщі неправдивої інформації або інформації в інтересах іноземної розвідки.

Ст. 133 Кримінального кодексу Польщі, яка встановлює кримінальну відповідальність за образу польської нації або Республіки Польща, не має аналогів в українському кримінальному законі.

Ст. 134, яка встановлює кримінальну відповідальність за замах на життя президента Польщі, та ст. 135 Кримінального кодексу Польщі, якою встановлюється кримінальна відповідальність за напад на Президента Польщі та за погрозу Президенту Польщі, не мають повноцінного аналізу в Кримінальному кодексі України. Відзначмо, що така підвищена кримінально-правова охорона глави держави повністю відповідає правовому статусу Президента Польщі, визначеному ч. 1, 2 та 3 ст. 126 Конституції Польщі [6].

Ст. 136 Кримінального кодексу Польщі, яка встановлює кримінальну відповідальність за напад на главу іноземної держави або дипломатичного представника на території Польщі, теж не має аналогу в Кримінальному кодексі України.

Висновок. Отже, із урахуванням активної фази російської гібридної агресії проти України існує праксеологічна потреба в удосконаленні кримінально-правової охорони демократичного конституційного ладу та національного суверенітету України.

У цьому контексті доцільним є звернення уваги на доповнення українського кримінального закону деякими злочинами передбаченими спеціальним розділом кримінального закону Польщі.

Зокрема, доцільно за аналогією зі ст. 130 Кримінального кодексу Республіки Польща доповнити ст. 114 Кримінального кодексу України “Шпигунство” ч. 2 та ч. 3, а існуючу ч. 2 вважати ч. 4. Слід наголосити, що така модернізація ст. 114 Кримінального кодексу України за зразком ст. 130 Кримінального кодексу Республіки Польща потребувати також модернізації національного безпекового законодавства. Річ у тому, що в Республіці Польщі було ліквідовано поняття державна таємниця та здійснено відповідний стандартам НАТО інтегральний перехід до поняття таємна інформація, що є ширшим за пострадянська державна таємниця [7, с. 173].

Така модернізація складу злочину, передбаченого ст. 114 Кримінального кодексу України, сприятиме ефективнішій кримінально-правовій охороні державної таємниці в Україні, що має підвищену актуальність в умовах активної діяльності спеціальних структур РФ. Крім того, доцільним є доповнення Кримінального кодексу України ст. 112-1 “Посягання на життя або свідомо дискредитація в інтересах іноземної розвідки президента України”. Така норма запровадила б спеціальну кримінально-правову охорону інституту глави держави й повною мірою відповідала наявним безпековим викликам, породжених російською гібридною агресією. Крім того, із врахуванням положень ч. 1 та ч. 2 ст. 102 Конституції України відповідна посиленна кримінально-правова охорона може розглядатися як забезпечення належної правової гарантії діяльності інституту глави держави [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про національну безпеку України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 01.09.2021).
2. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-тє вид., допов. і переробл. Луганськ: ТОВ “Віртуальна реальність”, 2014. 240 с.
3. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Київ. *Юридична наука*. 2013. Вип. 9. С. 80–87.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.09.2021).
5. Кримінальний Кодекс Республіки Польща. URL: <http://kodeks-karny.org/> (06.09.2021).
6. Конституція Польщі. URL: <https://wipolex.wipo.int/en/text/194982> (дата звернення: 06.09.2021).

7. Mejdych I. Vyznachennia ta kryminalno-pravova okhrona sluzhbovoi informatsii v zakonodavstvi kraïn NATO ta ЄС. Kelm (knowledge, education, Law and management) 4: 172–183.

8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.09.2021)

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (01.09.2021) [in Ukrainian].

2. Bantyshev O. F., Shamara O. V. Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii): monohrafiia [3-e vyd., pererob. ta dop.]. Luhansk: TOV “Virtualna realnist”, 2014. 240 s. [in Ukrainian].

3. Matviichuk V. K. Zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky: poniattia ta zahalna kharakterystyka. Kyiv. *Yurydychna nauka*. 2013. Vyp. 9. S. 80–87 [in Ukrainian].

4. Criminal Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Last accessed: 20.09.2021).

5. Kriminalnij Kodeks Respubliki Polsha. URL: <http://kodeks-karny.org/> (06.09.2021) [in Ukrainian].

6. Konstytuciya Polshi. URL: <https://wipolex.wipo.int/en/text/194982> (data zvernennya: 06.09.2021) [in Ukrainian].

7. Mejdych I. Vyznachennia ta kryminalno-pravova okhrona sluzhbovoi Informatsii v zakonodavstvi kraïn nato ta yes. Kelm (knowledge, education, law, and management) 4:172–183 [in Ukrainian].

8. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Last accessed: 16.09.2021) [in Ukrainian].

Дата надходження: 24.11.2021 р.

Anastasiia Baran

Lviv Polytechnic National University,
Education and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
Assistant of the Department of
Criminal Law and Procedure
ORCID: 0000-0001-9334-2760

Olha Sydii

Lviv Polytechnic National University
student
Education and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education

COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS OF CRIMES AGAINST NATIONAL SECURITY IN THE CRIMINAL CODES OF UKRAINE AND POLAND

The article presents a comprehensive comparative legal analysis of crimes against national security according to the criminal codes of Ukraine and Poland. The authors analyze the common approaches of the legislator of countries to the criminalization of socially dangerous acts in the relevant field, the differences in these approaches. Based on the analysis of the current criminal code of the Republic of Poland, the authors propose a number of new norms for a special part of the Ukrainian criminal law. In particular, the authors propose to supplement Art. 114 (espionage) of the Criminal Code of Ukraine by qualified corpus delicti on the example of Part 2 and Part 3 of Art. 130 of the Criminal Code of the Republic of Poland. The authors consider it expedient to separately criminalize assaults on life and other criminal acts against the President of Ukraine on the example of relevant norms in a special part of the Criminal Code of the Republic of Poland. The authors' proposals are especially relevant in the context of Russian hybrid aggression and the need for real improvement of criminal law protection of the democratic constitutional order and sovereignty of Ukraine.

Keywords: Ukraine, Poland, crime, national security, espionage.